

HALK HEKİMLİĞİNE İLGI ÇEKİCİ BİR ADLANDIRMA: TÜRK'E ÇARE

Bahadır GÜNEŞ*

Geliş Tarihi: Mart, 2018

Kabul Tarihi: Mayıs, 2018

Öz

Türk yaşayış biçiminin genel bir uygulaması olarak doğal yollarla hastalıkları tedavi etme, sağaltma yöntemleri, hem arkaik dönemlerde hem de yakın dönem ve bugün uygulamalarındaki pratikleri düzenleyerek, yenileyerek çeşitli ekleme ve çıkarmalarla varlığını devam ettirmektedir. Türklüğün mevcut olduğu hemen her coğrafyada varlığı tespit edilebilen ve adına genel olarak "halk hekimliği" denilen sağaltma yöntemleri bütünü, coğrafya farklılıklarına göre birbirinden değişik adlandırmalarla da ortaya çıkmaktadır. Bu farklı ve dikkat çekici adlandırmalardan biri de Türk yurdu Borçalı'da kullanılan "Türk'e çare"dir. Bu çalışmada, tarafımızca derlenen bir ağız metninden hareketle içeriğinde bir grup halk hekimliği uygulamalarını barındıran ve bütünlüğü bir ad olarak görülen "Türk'e çare" adı esasında gelişen Türk kültürünün küçük bir yansıması ana hatlarıyla gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Halk hekimliği, sağaltma, Türk'e çare, Borçalı.

AN INTERESTING NAME FOR THE FOLK MEDICINE: CURE FOR TURKISH

Abstract

As a general application of the Turkish way of life methods of treating diseases with natural means both in the archaic period and in the near term and today by regulating and practicing practices continues to exist with various additions and subtractions. Turkism is present presence can be detected in almost every geography and whole treatment methods called "folk medicine" in general according to geographical differences be seen in different names. It is a "cure for Turkish" used in Borçalı from Turkish homelands it is one of those different and remarkable names. In this study will be tried to be outlined, move from a dialect text compiled by us, some of folk medicine practitioners and as a complementary name, developed on the basis of the name "cure for Turkish", a small reflection of Turkish culture.

Keywords: Folk medicine, treatment, cure for Turkish, Borçalı.

* Doç. Dr.; Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bahadir.gunes@hotmail.com.

Giriş

Türkler, en eski dönemlerden bugüne kadar fiziksel olarak güçlü durmaya çalışmış ve buna bağlı olarak yaşam olanaklarını geliştirecek birtakım uygulamaların peşinde olmuştur. Bu manada gerek askerî yapılanma ve devlet yönetimi gerekse günlük yaşamın pratiklerini eş zamanlı olarak hayatlarında tutmuşlardır. Günlük yaşam uygulamaları içinde geleneksel yöntemlere bağlı olarak geliştirilen bazı işlemler, zaman içinde iyileştirilerek toplumun bütünü için kesinleşmiş veya tercih edilmiş bir hâl almıştır. Bu tür uygulamalar içinde toplumu meydana getiren kişilerin fiziksel ve zihinsel olarak sağlam kalmasının yolunu açan tedavi veya sağaltma işlemleri önemli bir yere sahiptir. Genel olarak “halk hekimliği” adı ile anılan bu tür işlemler bütünü, modern tıbbın olmadığı dönemlerden tıbbın gelişimini sürdürdüğü bugüne kadar, çeşitli hastalıkların tedavisinde olumlu etkilerine inanılan ve yararlanan bir unsur olmuştur.

Halk hekimliği, farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Mesela; hastalıklar ve sağlıklı ilgili inanç, tutum ve davranışlar; toplumun inanç, gelenek ve değer yargılarına dair tıbbi uygulamaları şeklinde tanımlanabilmekte ve “ev tedavisi” olarak da adlandırılabilir (Türkdoğan, 1991’den akt. Şar, 2008: 1164; Yılmaz, 2016: 189). Bu tanımlama içinde sadece tıbbi uygulamalara dair birtakım pratikler bütünü ifadesi değil, aynı zamanda ilgili toplumun bütünü temsil eden, bir arada tutan değer yargıları, gelenek ve inanç sistemine dair veriler ile kişisel olarak bazı tutum ve davranışlar da bulunmaktadır.

Halk hekimliğinin tarifi için yapılan açıklamalarda üzerinde durulan hususlardan biri de modern tıbbın gelişmediği veya uygulamalarının yaygınlık kazanmadığı zamanlardaki pratikler bütünü konu almasıdır. Meseleye bu açıdan yaklaşan Akman’a (2007: 393) göre, tıbbın gelişmediği çağlarda, insanların kendi gayretleri sonucu hastalıkları iyileştirme yöntemi, halk hekimliğidir. Buna göre halk, hastalığı tedavi etmek için, bitkilerden ilaç yapmak, yatırları ziyaret etmek, muska yazmak veya bir ocaklıya¹ görünmek gibi çeşitli uygulamalara sürekli başvurmuştur.

Boratav’a göre halk hekimliği, halkın imkânı olmadığı için veya başka sebeplerle doktora gidemediği veya gitmek istemediği durumlarda, hastalıklarını tedavi etme amacıyla başvurduğu yöntem ve işlemler bütünüdür. Boratav, hastalık kavramının daha geniş bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğini belirterek kısırlık, nazar, tabiat dışı varlıkların sebep

¹ Halk hekimliği uygulamalarında sıkça geçen “ocak” ve “ocaklı” sözleri kısaca, “El alarak tedavi gücüne sahip olan, bir veya birkaç hastalığı iyi edebilme gücüne sahip olduklarını söyleyen, bu işin metotlarını bilen kimseler” (Duvarcı, 1990: 34-35) olarak tanımlanmaktadır.

olabilecekleri sakatlıklar gibi her türlü bozuklukların hastalık kavramı içinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtir (Boratav 1984: 122-123'ten akt. Dağı, 2013: 118).

Halk hekimliğini oluşturan uygulamalar uzun denemeler sonucu yerleşmiş, kendi içinde belli bir düzene sahip işlemleri içermektedir. Sever (2004: 96), geleneksel halk hekimliği uygulamalarının, atalarımız tarafından çok uzun zaman öncesinde tabiat olayları ile çevreyi algılama, anlamlandırma ve etkilenilen olaylara, durumlara karşı tepki verme ve toplumsal yaşamdaki bazı etkileşimler sonucu ortaya çıktığını belirtir. Sever'e göre, geleneksel tedavi yöntemlerinde yaşanmış, birçok defa tecrübe edilmiş uygulamalar ve bu uygulamalar çevresinde gelişmiş inançlar etkilidir.

Türklerin sağaltma yöntemi olarak uzun zaman evrelerini aşarak bugüne ulaştırdıkları pratikler, aynı zamanda Türk kültürünün gelişim çizgisini de gösterir. Duvarcı (1990: 34), aynı bağlamda bu tür uygulamalar üzerine yapılacak incelemelerle geçmişten bugüne ulaşan maddi ve manevi kültür değerlerimizin bir bölümünün tespit edilebileceğini, bu amacı taşıyan araştırmalarda, Anadolu coğrafyasında insan ve hayvan sağlığı ile ilgili çeşitli görüş, inanış ve uygulamaların zenginliğinin dikkat çekeceğini dile getirir.

Çeviri Yazılı Metnin İçeriği

Kadim Türk yurdu Borçalı'nın Candar köyünde tarafımızca 2010 yılının Ekim ayında Ulhan Guliyev adlı kaynak kişiden derlenen ve bu çalışmanın temelinde yer alan metinde esas olarak vurgulanan, "Türk'e çare" adı altında toplanan geleneksel Türk tedavi yöntemlerinin varlığıdır. Bu başlık altında birden çok tedavi, iyileştirme uygulaması anlatılmakta, bu uygulamaların bölgede yaşayan Türkler için kısmen bugün de devam eden yerleşmiş bir eylemler topluluğu olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Bu gerçekten hareketle kaynak kişi, söz konusu sağaltma uygulamalarını yapanların her şeyden önce "akıllı", el ve zihin becerisini bir arada kullanabilen insanlar olduğunu, özellikle modern tedavi uygulamalarının olmadığı dönemlerde bu uygulamaların ehil kişilerce yapıldığını belirtir. Birden çok sağaltma yolunu içinde barındıran bu uygulamalarda, özellikle bitkilerden yapılan ilaçlar ve bunların çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılması öne çıkar. Söz konusu iyileştirme uygulamalarının halkın kendi tecrübeleri sonucu ortaya çıktığı gerçeği özellikle vurgulanır. Bütün bu sağaltma yöntemlerine "Türk'e çare" denilmesinin nedeni ise bu uygulamaların Türk milleti arasında uygulanıp yaygınlaşmasıdır². Burada özellikle vurgulanan

² Türk halk hekimliğinin beslendiği kaynaklar arasında ilk sıralarda Orta Asya'dan getirilen asli unsurlar, Anadolu'da eskiden yerleşmiş kavimler ve modern millî bünyenin doğmaya başlamasıyla ortaya çıkan unsurlar sayılmaktadır. (Bayat, 1992: 43'ten akt. Aça, 2017: 408).

bir husus ve adlandırma da “Türk’e çare hekimler” tabiridir; çünkü bütün bu tedavileri, uygulamaları Türk’e çare hekimler yapmaktadır.

Metinde bahsedilen tedavi yöntemleri içinde çeşitli bitkilerin kaynatılıp birtakım içecek, merhem gibi ilaçların yapılması yanı sıra hastalığa yakalanan kişinin vücudunun belli bölgelerinin kesilip kanı akıtılarak tedavi edilmesine de değinilir. Kan akıtılarak tedavi, ısıtılmış bardaklar kullanılarak ya da sadece kan akıtmak şeklinde uygulanabilmektedir. Burada belirtilen hususlardan biri, vücudun “ustura” ile kesilmesine dikkat edilmesidir. Söz konusu tedavi, bugün “hacamat”³ olarak bilinen sağaltma yöntemidir. Ekteki metinde verilen bilgiye göre, bu yöntem sadece insanlar için değil, hayvanlara da uygulanmaktadır. Buna göre, ilkbahar ve yaz aylarında meralarda yeşil otu aşırı derecede otlayan / yiyen büyük ve küçükbaş hayvanların şişmesi - kaynak kişinin ifadesiyle “köp”mesi⁴- sonucu bu şişkinliği giderebilmek için hayvanların kulaklarının küçük bir şekilde kesilmesi ve kanlarının akıtılmasıyla o hayvanın rahatlatılması söz konusudur.

Türk’e çare genel başlığı altında yer verilen tedavi yöntemlerinden biri de Türklüğün farklı yörelerinde bugün de devam eden “sülük”⁵ tedavisidir. Buna göre kaynak kişinin “zâli” dediği sülük, kurtçuk adı verilen canlı, vücuttaki hastalıklı bölgeye yapışarak kişinin hastalanmasına neden olan kirli kanı, irinli bölgeyi emerek hastanın iyileşmesini sağlar.

Türk’e çare tedavi yöntemi içinde değerlendirilen ve uygulama yapılan hastalıklardan diğerleri ise öksürük ve çiçek hastalığıdır. Kaynak kişiye göre, Türk’e çare hekimler çeşitli ilaçlar hazırlayıp söz konusu hastalıkları gidermeye çalışmışlardır.

Burada belirtilen sağaltma yöntemlerine ek olarak birtakım hastalıkları iyileştirmeye yönelik uygulanan başka geleneksel tedavi yöntemleri de Türk’e çare bütünleştirici adı altında uygulanmış olmalıdır. Burada belirtilenler, ağız derlemesi sırasındaki sınırlı zaman aralığında kaynak kişinin zihninde kalanlardan ibarettir.

³ Bir tedavi etme biçimi olarak “hacamat” genel olarak “kuru hacamat” ve “kanlı hacamat” olarak iki şekilde gerçekleştirilir. Buna göre, “Deri üzerindeki kanı çekmeye ya da deriyi çizip kanı çıkartmaya hacamat denmektedir. “sırta şişe çekmek” veya “şişe vurmak” diye bilinen usul ise kuru hacamat; deri üzerine çizilerek kan çıkartma usulü ise kanlı hacamat olarak adlandırılmaktadır.” (Şar, 2008: 1168). Bunun yanında hasta vücudunun çizilme, kesilme, dağlanma gibi işlemleri de “parpı, parpılma, parpulama, parpulma” olarak adlandırılmaktadır (Duvarcı, 1990: 37). İlgili tedavi yönteminin farklı uygulanış biçimlerine dair Kuzey Doğu Anadolu Bölgesinden derlenen örnekler için bk. (Öncül, 2011: 24, 41, 49, 101-102, 107).

⁴ “köp-” fiili Türkiye Türkçesi ağızlarında “çoğalmak, kabarmak; hastalık nedeniyle karın şişmek; toprak tavlınmak” anlamlarıyla kullanılmakta, Çağdaş Türk lehçelerinde ise bu kökten türeyen köptür-: “çoğaltmak, şişirmek, abartmak”; köpir- (Özbek): “kabarmak”; köpçi- (Özbek): “şişmek”; köpirşi-(Kazak) fillerine rastlanmaktadır (Gülensoy, 2007: 554).

⁵ Sülükle sağaltma yönteminin Kuzey Doğu Anadolu Bölgesinde uygulanmasını gösteren örnekler için bk. (Öncül, 2011: 51, 71).

Türk'e Çare Adlandırması

Türklerde halk hekimliği uygulamalarının yerleşik bir düzen almasının bir sonucu olarak söz konusu işlemler, ayrı ayrı veya bütün olarak farklı adlandırmaları da beraberinde getirmektedir. Burada söz konusu edilen “Türk'e çare”⁶ adı ise belki de bu adlandırmaların en ilgi çekici olanıdır. Zira burada sadece sağaltma yöntemleri değil, bir milletin; Türk milletinin adıyla bir adlandırma ve anlamlandırma söz konusudur.

Türk'e çare tabiri, *isim + yaklaşma hâli eki + isim (genellikle vasıf ismi)* (Karahan, 1999: 41) kuruluşuyla bir yaklaşma grubudur.

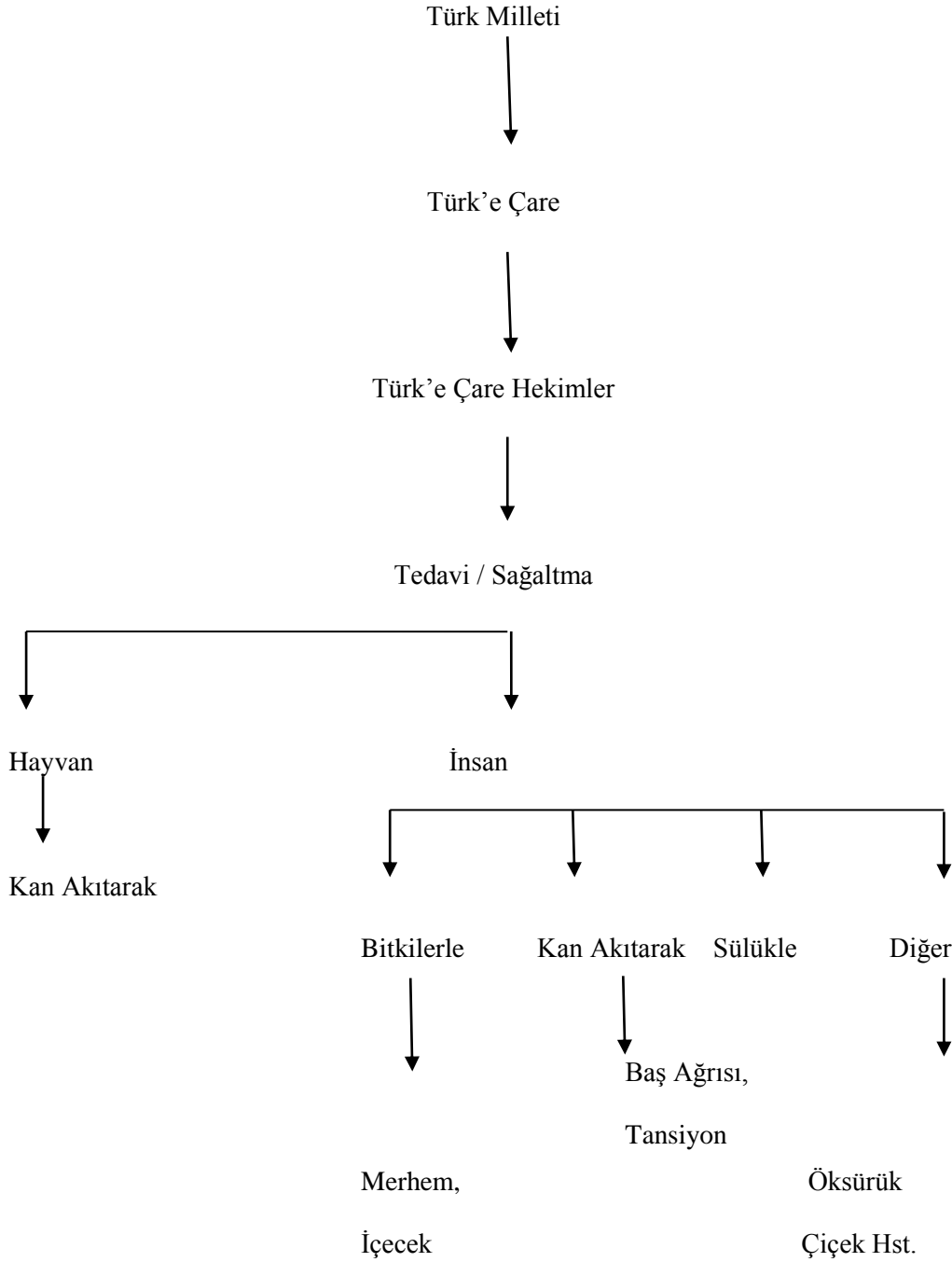
Bu tabir, bir kavram alanı⁷ olarak aynı zamanda “Türk'e çare hekimler” tabirini de doğurmuştur. Bu adlandırmaya bağlı oluşturulan “Türk'e çare hekimler” tabiri ise tamlayanı yaklaşma grubu olan bir sıfat tamlamasıdır.

Söz konusu adlandırmalardan hareketle Türk milletinin birbirinden farklı ve kimi zaman uzak kimi zaman da yakın coğrafyalarda birtakım inanç, tutum, davranış ve geleneklere bağlı olarak ürettiği günlük yaşam pratiklerinde adlandırma farklılığı olsa da temelde ilgili uygulamaların aynılık veya benzerlik gösterdiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada değinilen mesele de bu bağlamdadır; ancak söz konusu uygulamalara bir milletin adı verilerek, “Türk'e çare” denilerek sağaltma yöntemlerinin özümsemesi, aidiyet duygusunun en üst aşamaya çıkarılması dikkat çekicidir.

Ekte verilen çeviri yazılı metinde kaynak kişinin de belirttiği üzere, söz konusu adlandırmanın ve uygulamaların temeli Türk milletidir. Buna bağlı sadece bir uygulama çeşitliliğini gösteren pratikler ise uzun tecrübelerin sonucu ortaya çıkarak “Türk milleti” bütünlüğünün yansımalarından sadece bir tanesidir. Türk milleti, Türk'e çare adı verilen uygulamaları meydana getirmiştir. Bu uygulamalar bütünü ise ehil ve başarılı kişilerce insan ve hayvanlarda farklılık ve zaman zaman aynılık gösteren sağaltma yöntemlerini gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla yukarıdan aşağıya inildikçe ayrıntıları ortaya çıkan uygulamaların gelişimiyle ilgili aşağıdaki durum gerçekleşir:

⁶ “Türk'e çare” adının Türk dünyasının farklı bölgelerindeki kullanımı hakkında bilgi için bk. (Kalafat, 2014).

⁷ Bilgi için bk. (Aksan, 2006: 40-41).

Sonuç

Türkler, tarih içinde her dönemde siyasi ve askerî donanımlarının bütün vasıflarını yetkin bir şekilde toplumsal yapının içinde ortaya koyarken aynı zamanda gündelik yaşamın gerektirdiği tutum, davranış ve uygulamaları da beraberinde gerçekleştirmişlerdir. Ordu-millet anlayışının getirdiği bütüncül yapı içinde ülkenin sürekliliğini gerektiren işlemleri yerine getirecek olan kişilerin ve bu kişilerin yönetimindeki milletin zihnen ve bedenen sağlam bir

durumda olabildesinin yolunu açan birtakım pratikler, en eski dönemlerden bugüne uygulanır olmuştur.

Gündelik yaşamın içinde varlığı devam eden ve içinde tutum, davranış, inanç, bilgi tecrübe gerektiren bazı pratikler, toplumsal alanının vazgeçilmez işlemlerindedir. Bu işlemler içinde hastalıklara çare bulma, hastaları sağaltma yöntemleri genellikle “halk hekimliği” adı altında değerlendirilir. Bu genel adlandırmanın yanında uygulamaları aynılık veya benzerlik gösterse de Türklüğün yaşadığı ve yaşatıldığı coğrafyalarda sağaltma pratikleri için farklı adlandırmalar da kullanılmıştır. İyileştirme uygulamaları için kullanılan dikkat çekici adlandırmalardan biri “Türk’e çare” şekliyle kadim Türk yurdu Borçalı’da tespit edilmiştir. Zira ek metinde kaynak kişi tarafından ayrıntıları verilen bu adlandırmanın içeriği geleneksel halk hekimliği uygulamalarının bir bölümünü içermektedir; ancak adlandırma, söz konusu uygulamaları doğrudan Türk milletine ait kılmaktadır.

Konuyla ilgili kaynaklarda “halk hekimliği”, “halk tababeti” gibi adlandırmalar yaygın olsa da çalışmaya konu olan bu adlandırma biçiminde söz konusu “halk”ın doğrudan adı verilmektedir. Bu manada uygulamaları itibarıyla genellik taşıyan tedavi etme şekilleri, adı itibarıyla özellik taşıyor ve bu özelliği belirleyen en önemli unsur “Türk” adıdır. Özel bir adın, genel uygulamalara verilmesi veya eklenmesi, söz konusu uygulamaları da özellikli kılmakta, mevcut nitelikleri belirtilen uygulamaların, adı verilen toplum için üst derece bir önem arz ettiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu manada Türk’e çare adı, hem adlandırmanın genellikten özele evrilmesini sağlayarak ilgili pratiklere değer aşılama hem de geleneksel uygulamaların meydana getirdiği kültürel birikimi gelecek kuşaklara aktarmaktadır.

Türk milletinin yurt hâline getirdiği her coğrafyada aynı veya benzer şekilde uygulamalarına rastlanan, Türk’e çare hekimler eliyle gerçekleştirilen Türk’e çare yöntemler, modern tıbbi uygulamaların olmadığı eski devirlerde ve eksik görüldüğü günümüz şartlarında etkinliğini korumaktadır. Öyle ki adlandırmaya bağlı sahiplenme duygusuyla anılan coğrafyada; diğer adlandırmalarla da Türklüğün yaşadığı her yerde sahip olduğu özelliklerden herhangi bir kayba uğramayarak yenilenecek, gelişerek varlığını sürdürmektedir.

Kaynaklar

- AÇA, M. (2017). Halk Bilgisinin Takvim, Mevsim / İklim, Çevre, Sağaltma, Ölçme ve Hukuka Dönük Temsilleri. *Halk Bilimi El Kitabı*, (2. Baskı), (Ed. Mustafa Aça), İstanbul: Motif Vakfı Yayınları, 398-420.
- AKMAN, E. (2007). Türk Halk Hekimliğinde Ocaklık Geleneği ve Safranbolu’daki Ocaklar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 393-400.
- AKSAN, D. (2006). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.

- DAĞI, F. (2013). Türk Fıkralarında Halk Hekimliği Unsurları. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3(5), 117-129.
- DUVARCI, A. (1990). Halk Hekimliğinde Ocaklar. *Millî Folklor*, 7, 34-38.
- GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. I, Ankara: TDK Yayınları.
- KALAFAT, Y. (2014). Kurt İle İlgili Türk'e Çarelerde / Halk Tababetinde İnanç ve Uygulamalar. <http://www.yenidenergenekon.com/268-kurt-ile-ilgili-turke-carelerdehalk-tababetinde-inanc-ve-uygulamalar/> (ET: 20.3.2018).
- KARAHAN, L. (1999). *Türkçede Söz Dizimi*. (6. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖNCÜL, K. (2011). *Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Halk Hekimliği (Kars-İğdır)*. Kars: Kafkas Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- SEVER, M. (2004). Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 16, 95-109.
- ŞAR, S. (2008). Anadolu'da Rastlanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15 Eylül 2008 Ankara, 1163-1178.
- YILMAZ, Ş. (2016). Ulupamir Köyünde Halk İnançları ve Halk Hekimliği Uygulamaları. *Millî Folklor*, 109, 187-200.

Ekte Verilen Metnin Sözlüğü

- âdetgerde* : (Ar. *âdet* + Far. *gerde*); âdet edinmiş, alışmış; hastalıklı.
- alov* : alev, ateş.
- apték* : (Rus. *apteka*); eczane.
- bança* : (Rus. *banka*); hastanın sırtına tedavi amaçlı konulan silindirik şekilde şişe, kavanoz.
- bîrétva* : (Rus. *britva*); ustura, jilet.
- cür* : tür, çeşit, şekil.
- çert-* : çentmek; kertmek, azıcık kesmek.
- ğayda* : (Ar. *ğâ'ide*); kanun, kural, usul.
- hell_ol_êle-* : özünü almak, özünü çıkarmak.
- ifraz_êle-* : (Ar. *ifrâz* + T. *eyle-*); akıtmak, dışarı çıkarmak.
- isdâkân* : (Rus. *stakan*); bardak, cam bardak.

<i>köp-</i>	: şişmek, kabarmak; büyük ve küçükbaş hayvanların çok ot yiyerek şişmesi.
<i>meseçün</i>	: mesela, örneğin.
<i>muâlcevi</i>	: tedavi ile ilgili, tedavi amaçlı.
<i>nayhe</i>	: (<i>Ar. nâhiye</i>); bölge, civar, taraf.
<i>piyağga</i>	: (<i>Rus. piyavka</i>); sülük.
<i>sağal-</i>	: hastalık veya yara iyileşmek.
<i>sarammala-</i>	: sarıp sarmalamak, kaplamak.
<i>soyuğhla-</i>	: soğuk almak, üşütmek, hastalanmak.
<i>ülgüç</i>	: ustura.
<i>yékelen-</i>	: büyüme, irileşmek.
<i>zâli</i>	: bazı hastalıkların tedavisinde kullanılan bir tür solucan, sülük.

Metinde Kullanılan Çeviri Yazı İşaretleri

á	: a-e arası ünlü
ä	: açık e ünlüsü
í	: ı-i arası ünlü
è	: e-i arası ünlü (kapalı e ünlüsü)
ā	: uzun a ünlüsü
ē	: uzun e ünlüsü
ē	: uzun, kapalı e ünlüsü
ī	: uzun ı ünlüsü
ī	: uzun i ünlüsü
ō	: uzun o ünlüsü
ū	: uzun u ünlüsü
ū	: uzun ü ünlüsü

- ĩ : kısa ı ünlüsü
 ĩ : kısa i ünlüsü
 ũ : kısa u ünlüsü
 ü : kısa ü ünlüsü
 ċ : normalden daha önde telaffuz edilen ve hafif sızıcı olan c sesi
 ċ̇ : normalden daha önde telaffuz edilen ve hafif sızıcı olan ç sesi
 ğ : arka damak g sesi
 ħ : arka damak sızıcı h sesi
 ħ̇ : ön damak sızıcı h sesi
 ƙ : arka damak k sesi
 ƙ̇ : ön damak k sesi (yalnız kalın ünlülerle)
 ñ : damak n'si
 ɸ : b-v arası ses
 ɸ̇ : p-b arası ses
 ɸ̈ : düşme eğilimi gösteren h sesi
 ɸ̈̇ : düşme eğilimi gösteren r sesi
 ˘ : ulama ve ikiz ünlü işareti

Ek 1: Çeviri Yazılı Metin

Kaynak Kişi;

- Adı / Soyadı* : Ulhan Guliyev
Doğum Yeri ve Tarihi : Borçalı (Gürcistan) / Candar köyü, 1950
Derlemenin Yapıldığı Yer : Borçalı (Gürcistan) / Candar köyü
Derlemenin Yapıldığı Tarih : 22.10.2010

türke çäre... ona göre kī bū ilaçlar olmuyuv_o vaḥdı. bu ilaçları bēzi bilen_adamlār, ağıllı adamlar ki olufd_ollar. bu otlardān, nevlēm men bēzi şeylerden, bitgilerdēn bullar_ilaç hazırrıyflar özderi. ona göre türke çäre dēyiller_ona. yanı bu türh' gaydasınnan, yanı daha doğrusu milletiñ_özünün gaydasınnan yanı bunu ālim yōḥ, bir iki keşfolunmuyuf da ḥalḥ özü keşfeliyifdi. bu da bizim türk milleti olduğumuza göre türke çäre dēyifler. o ilaçlardan ele şeyler vār; bu bēzi otdarı gaynadēllār, adamın derisinin üzerine goyollar. ele şeyler vār bu ilaçlardan; ezēllēr, bunun suyüdan melhemini alēllār, hell_ol_eliyiller, melhemini içēller. bēle şeyler var. sora ḡan_almalar olufdu o vaḥıtdarı. meseçün tansiyonu yühseḥ olan vaḥıtdar, o vaḥt bilmēller dā başı aḡrıyer, bilmēller bu nādi. o vaḥdı ḡan_alma dēyilen biş şey olufdu. ele türke çäre hekimlēr onu bu başdān sora bēl ḥissesinnen, nayḥesinnēn bēle çertifler. çertmeḥ, balaca kesēllēr, ordan ḡan_alēllār, ḡan çıḥēr ḡan çıḥēr, o tansiyon tüşörmüş_onnan. o vaḥdı o gayde ḡānun ele varıymış. sora zāli goyollar, o zāli diyēller bizde, suda olor, duran sularda olor. bēle şeydi, ḡurtdu. bēle yekelenēr balaca. soḡulcana benzer şeydi; ama bu suda olōr. rusca piyafḡa diyēller hē. onu bedende zadda yara zad_olanda onu goyollar. ō gezēr, harda ḥaraP yēr var, ordan tutor. tutor o ḡanı soror. aynı vaḥıtda onu tişderinin diḥinde bir cürē adı yadımmnan çıḥıf, olları muḗalcevi tişinin divinde ne sada var, o onu sarammalar. o özünnen_orya hemen_maddiyi biraḥēr, ifraz_eler. o da saḡalmıyá getirif çıḥardēr. o çoḥ geniş, dajē indi hekimlerin_meslehetinnen aptēklerde de satılēr, aptēklerde, ecizḥanalarda satılēr, kim_isdiyēr alif istifade eliyēr. dünyeniñ her yerinnen de var. köpen vaḥdı hayvannarıñ bēle ḡulaḡını kesēllēr veyaḥut burda damarları var, o damarları bēle kesēllēr, ḡan çıḥēr. baḥ bēle şeyler eliyēller. sora indi son vaḥdı çıḥıfdı da burasınnan bēle ḥortum soḥollār, köpēnde onnan eliyēller_ama köḥne vaḥdı olmuyuv_o. elece ḡan_elēllārmış. sora bēzi ki tansiyonu hem olōr bu tansiyon da yaz vaḥdı yükselēr. bu illḥbahar vaḥdı yükselēr. bu illḥbahar vaḥdı yükselēnde

ollardan ğan_alma her il derdi şalına tüşörmüş, aléllármış dajı bèle bir şey var. bu bèle bël hissesinnen kesèller. özü de indi banka diyèrih biz, o vahdı ülgüçnen kesèllermiş. banka ğoyollar ya küp ğoyollar_ële mi? jilèt, indi bu bîrètva diyèller rusdar; ama ülgüç o vahdı bèle ğuyruğu olor ülgüç, usdura. o bilèrseñ nağayrèller? indi sizderde de olmalıdı. bu adam soyuğluyanda èliyende bèle bizde banka dèyèrih veyahut isdákān bardağ. bunu alovnan bèle bèle èliyiller, bèle düzöller onu. o vahdı ğan_almağ_üçün èle bir mètotlandan istifade èliyiflèr. ya bunuñ küpü ğızdırıflār ğızdırıflar, ğouflar bèlinè èle mi, ğızdırıflar_ële mi, onu ğızdırèller ğoyollar bèle. ğızdırıf ğoyandā o başdıyr sormağa, gözünü sormağa. o ğanı çoğ çıhardèr_ordan, çekèr çıhardèr. çoğ yükseh tansüyonu olanlara, ādetgerde olanlara daha doğrusu. her_il o formun belden ğan_aléllármış bu türke çāreler. sōra bēzi bu bizde bu ösgüreh diyèller, birez göğ_ösgüreh dèyèller. uşahlarda bu ösgüreh o vahdı çoğ yayılıf veyahut çiçeh hèsdeliği diyèller. bullar yayılıfdi. olları o vahdı hemen_bu ğammammıbynan muälce èliyillermiş.

Ek 2:

Resim 1: Candar Köyü Sakinleriyle Çekilmiş Bir Fotoğraf (Ayaktakiler, soldan üçüncü kişi Ulhan Guliyev)